

KATARZYNA GRYSIŃSKA-JARMUŁA

Akta Starostwa Powiatowego w Świeciu jako źródło do badań nad dziejami życia muzycznego Świecia i okolic w okresie międzywojennym

Świecie nad Wisłą, jedno z najstarszych miast polskich, położone w dolinie Dolnej Wisły stanowiło w okresie międzywojennym ważny ośrodek życia kulturalnego, w tym także muzycznego w regionie kujawsko-pomorskim. Ponownie w granicach odrodzonego Państwa Polskiego miasto Świecie wraz z ziemią świecką i nowską znalazło się z dniem 25 stycznia 1920 roku. Powiat świecki należał do największych powiatów ówczesnego województwa pomorskiego, zajmując drugie miejsce po powiecie chojnickim¹. W kontekście prowadzonych badań, czy też omawianego poniżej zagadnienia, ale i ogólnej charakterystyki powiatu, zagadnieniem zasługującym na uwagę są z całą pewnością stosunki narodowościowe panujące w tym czasie w powiecie. Wprawdzie w okresie II Rzeczypospolitej następował stały wzrost liczby ludności polskiej, przy jednoczesnym spadku liczby ludności niemieckiej, to jednak niezależnie od owej tendencji, omawiany powiat należał do tych w województwie pomorskim, które przez cały okres międzywojenny posiadały dość wysoką liczbę ludności niemieckiej². Miało to naturalnie swoje przełożenie na udział tejże ludności w organizowaniu i rozwoju życia kulturalnego miasta i okolic.

¹ *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, red. K. Jasiński, t. II, Warszawa – Poznań – Toruń 1980, s. 5.

² Stosunkowo najwięcej Niemców zamieszkiwało gminy wiejskie i obszary dworskie – w 1927 roku odpowiednio: 19,4% i 9,8 % ogółu ludności. Niższy był odsetek ludności niemieckiej w miastach, np. w Świeciu w 1927 r. to 7,2%, zaś w 1934 r. to 5%; por. *Dzieje Świecia...*, op. cit., t. II, s. 7.

Na temat Świecia nad Wisłą powstało wprawdzie kilka prac o charakterze naukowym i popularnonaukowym³, niemniej trudno doszukać się w nich wiadomości, które mogłyby poszerzyć wiedzę czytelnika odnośnie życia kulturalnego, w tym i muzycznego miasta i okolic w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wiele z tych prac dotyczy zamku świeckiego i związanej z nim historii⁴. Z kolei dwutomowa monografia pochodząca z lat 1979–1980 pod redakcją Kazimierza Jasińskiego, oświacie i kulturze w omawianym okresie poświęca zaledwie 4 strony, z czego zdecydowana większość przypada na omówienie kwestii związanych z pierwszym zagadnieniem, zaś życiu kulturalnemu, które zostaje właściwie zasygnalizowane, poświęcone są dosłownie dwa malutkie akapity sprowadzające się do stwierdzenia, iż życie kulturalne w powiecie świeckim koncentrowało się głównie wokół amatorskich zespołów teatralnych oraz towarzystw śpiewaczych, przy czym do bardziej znanych zespołów teatralnych należy zaliczyć przede wszystkim Towarzystwo Teatru Ludowego założone w Wielkim Komórsku przez nauczyciela miejscowej szkoły powszechnej, Pawła Domarusa. Ponadto zaznaczono, iż pewnym urozmaiceniem życia kulturalnego w Świeciu były gościnne występy teatrów zawodowych z okolicznych miejscowości, np. z Grudziądza czy Poznania oraz działanie na terenie powiatu dwóch kinematografów – w Świeciu i w Nowem⁵. Na tym kończą się, we wspomnianej monografii, informacje na temat polskiego życia kulturalnego. Z kolei w rozdziale poświęconym mniejszości niemieckiej obok organizacji o charakterze gospodarczym i zawodowym odnotowano, i właściwie tylko odnotowano, istnienie niemieckich stowarzyszeń o charakterze oświatowym i kulturalnym. Warto dodać, że tychże w okresie międzywojennym w Świeciu i okolicach funkcjonowało kilka, w tym m.in.: Towarzystwo Śpiewu „Einigkeit”⁶ (Jedność) w Świeciu; Männergesangsverein (Męskie Towarzystwo Śpiewu) „Concordia” w Grucznie; Verein „Eintracht” (Towarzystwo „Zgoda” w Pruszczu; Sing- und Spielkreis (Kółko dla Śpiewu i Zabawy) w Jastrzębiu

³ *Dzieje Świecia...*, op. cit.; *Świecie księga jubileuszu 800-lecia*, red. J. Borzyszkowski, Świecie – Gdańsk 1998; *Świecie i ziemia świecka w 800-lecie istnienia*, red. M. Grzegorz, Bydgoszcz 1999; Hugo von Rasmus, *Schwetzn an der Weichsel: Stadt und Kreis: Natur – Geschichte – Wirtschaft – Kultur*, Münster 2001.

⁴ Np. J. Kamiński, *Zamek Wodny w Świeciu*, Toruń 2003.

⁵ *Dzieje Świecia...*, op. cit., s. 40–41.

⁶ Wyróżniono formę nazwy, pod jaką dane towarzystwo było zapisane i funkcjonowało, w nawiasie ewentualne tłumaczenie polskie.

oraz *Gemeindehaus Verein* (Stowarzyszenie Domu Gminy Niemieckiej) w Nowem. Nadmieniono także, iż pewną rolę odgrywały koła *Deutscher Frauenverein* (Niemieckiego Związku Kobiet) w Świeciu, Nowem oraz Osiu, zaś znacznie mniejsze znaczenie miał amatorski ruch teatralny. Powstające zespoły szybko się rozpadały, przykładem może być choćby powstałe w 1926 roku w Świeciu *Deutsche Theater- und Musikvereinigung* (Niemieckie Stowarzyszenie Teatralne i Muzyczne), które już w tym samym roku zaprzestało działalności. Na uwagę zasługuje fakt, że w imprezach organizowanych przez miejscowe towarzystwa często brali udział muzycy z terenu Niemiec⁷. Nie ulega wątpliwości, że wspomniane organizacje kulturalne, a zwłaszcza towarzystwa śpiewacze, znacznie wzbogacały kulturalne i muzyczne życie miasta. Należy jednak pamiętać, że przede wszystkim pełniły one ważną rolę w umacnianiu poczucia jedności narodowej wśród ludności niemieckiej. Na tej podstawie wiadomo, że środowisko niemieckie było dość aktywne na płaszczyźnie muzycznej, w dalszej kolejności należałoby poszczególnie przejawy tej aktywności przeanalizować, a następnie opisać.

Wydawać by się mogło, że wiele do tematu wniesie niemieckojęzyczna monografia Świecia autorstwa Hugo von Rasmusa⁸, pochodząca z 2001 roku. Niestety, we wspomnianej pracy wykorzystuje on głównie literaturę i materiały niemieckie (ściślej mówiąc dostępne w Niemczech), pomijając materiały polskie (czyt. znajdujące się w Polsce), choćby te zachowane w bydgoskim Archiwum Państwowym, w którym to znajduje się pokaźny zbiór dokumentów dotyczących funkcjonowania mniejszości niemieckiej w tym regionie, również w Świeciu.

W kontekście zachowanych materiałów archiwalnych, których część została omówiona poniżej i najnowszych badań, można pokusić się o stwierdzenie, iż właściwie Świecie nad Wisłą i jego region nie mają w literaturze naukowej całościowego, wyczerpującego, czy dogłębnego opracowania monograficznego. Poza tym ze względu na fakt, iż wspomniana polskojęzyczna monografia pochodzi z końca lat 70. XIX wieku, to po pierwsze brak opracowań tego typu dotyczących okresu późniejszego, a po drugie wiele zagadnień pośrednio i bezpośrednio związanych ze strukturą

⁷ *Dzieje Świecia...*, op. cit., s. 47; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy [dalej: APB], Starostwo Powiatowe w Świeciu (1920–1939) [dalej: SPŚ], sygn. 36, 358, 361, 367; Wojewódzki Urząd Pomorski, sygn. 10056.

⁸ H. von Rasmus, op. cit.

narodowościową regionu wymagałoby nowego spojrzenia i dogłębniejszego opracowania. Co więcej, analiza istniejącej literatury pozwala jednoznacznie stwierdzić, iż życie kulturalne, w tym muzyczne Świecia i okolic, to temat niemal całkowicie niezbadany, a jedynie wzmiankowany we wspomnianych publikacjach. Brak opracowań naukowych nie wynika z całą pewnością z braku materiału źródłowego, gdyż taki zachował się choćby w zbiorach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, w znacznej części w zespole akt „Starostwo Powiatowe w Świeciu (1920–1939)”. Warto dodać, że materiał źródłowy znajdziemy także w innych zespołach⁹ przechowywanych we wspomnianym archiwum.

Zespół „Starostwo Powiatowe w Świeciu” zawiera 1896 jednostek archiwalnych (ponad 18 mb.). Stan zachowania można określić na 80%. Stosunkowo dużą grupę stanowią akta dotyczące parcelacji i przewłaszczenia, a także spraw związanych z obcokrajowcami i optantami, funkcjonowania cechów rzemieślniczych oraz organizacji imprez handlowych. Akta te mogą stanowić doskonale źródło do badania dziejów regionu, charakterystyki jego życia społecznego, politycznego, gospodarczego i oczywiście kulturalnego, jego zaś bezpośrednio dotyczy zawartość kilkunastu teczek, przy czym kilka z nich poświęconych jest niemal w całości zagadnieniom związanym z życiem muzycznym miasta i powiatu oraz funkcjonowaniem różnych instytucji o charakterze muzycznym. Wspomniane akta znajdują się wśród dokumentów wytworzonych w ramach Referatu Bezpieczeństwa Publicznego¹⁰ i są to dokumenty o charakterze urzędowym. Ma to ścisły związek z ówczesnym ustawodawstwem, zgodnie bowiem z art. 15 prawa o stowarzyszeniach z dnia 27 października 1932 roku, poszczególne towarzystwa i stowarzyszenia zobowiązane były m.in. do przedkładania władzom zwierzchnim, w tym np. Starostwa Powiatowego, odpisów protokołów z walnych zebrań członków danego towarzystwa i treści powziętych uchwał. Władze miały także prawo do przeglądania prowadzonej przez stowarzyszenia całej dokumentacji, a także sporządzać z niej notatki, odpisy i wyciągi, ponadto zarząd danego stowarzyszenia zobowiązany był posiadać na bieżąco uaktualniany spis członków stowarzyszenia, ze wskazaniem przynależności państwowej. Wszystkie wspomniane dokumenty – władze poszczególnych stowarzyszeń – zobowiązane były przedkładać władzom państwowym na

⁹ Np. akta Wydziału Powiatowego w Świeciu 1920–1939.

¹⁰ Inwentarz zespołu „Starostwo Powiatowe w Świeciu (1920–1939)”.

wezwanie¹¹. Stąd też właśnie tego typu materiały najczęściej odnajdujemy w poszczególnych teczkach omawianego zespołu akt. Jeśli chodzi o zakres chronologiczny, to zwykle materiały dotyczą lat trzydziestych XX wieku, a nie zaś całego okresu międzywojennego. Niemniej jest to dość cenny materiał źródłowy, który w połączeniu z informacjami pochodzącymi np. z analizy prasy codziennej tegoż okresu¹², biuletynów urzędowych¹³, a także z innych zachowanych źródeł, stanowić może podstawę do kompleksowego opracowania dziejów życia muzycznego w Świeciu i okolicach w okresie 1920–1939. Autor dokonał jedynie analizy materiału źródłowego znajdującego się w zespole akt „Starostwo Powiatowe w Świeciu 1920–1939” i tylko na jej podstawie wskazuje, że była to całkiem bujnie rozwijająca się płaszczyzna życia kulturalnego.

Na uwagę zasługuje zbiór akt pod nazwą „Towarzystwa Śpiewacze”¹⁴ zawierający dokumentację z lat 1930–1939. Znajdujące się tu dokumenty mające zwykle charakter urzędowy stanowią źródło wiedzy na temat samego faktu istnienia danego towarzystwa, chóru, kółka, czy innej instytucji o charakterze muzycznym, czasu jego powstania, a niekiedy jego funkcjonowania. Zwykle do wniosku o rejestrację dołączony jest statut danego towarzystwa, imienna lista członków oraz lista członków zarządu. Kolejne dokumenty to odpisy protokołów z posiedzeń walnych zebrań. W ramach powyższego zbioru znajduje się także zespół dokumentów dotyczący IV Zjazdu Kół Śpiewaczych II Okręgu Pomorskiego Związku Kół Śpiewaczych, który odbył się w Laskowicach w dniu 3 lipca 1932 roku. Z formalnego pozwolenia na zorganizowanie tego zjazdu, udzielonego przez Urząd Bezpieczeństwa Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego, dowiadujemy się, iż zjazd połączony był

¹¹ Dziennik Ustaw RP z roku 1932, nr 94, poz. 808.

¹² W okresie 1920–1939 w powiecie świeckim ukazywało się kilka wydawnictw periodycznych, które spełniały nie tylko ważną funkcję informacyjną, ale i w pewnym sensie polityczną i kulturalną. Do czołowych wydawnictw należy zaliczyć: „Głos Świecki”, który posiadał różne dodatki, „Gazetę Nowską”, „Gregorianum” będące pismem młodzieży gimnazjalnej, Tygodnik Parafialny Parafii św. Stanisława, a także niemieckojęzyczny „Swiecieer Zeitung”; por.: *Bibliografia czasopism pomorskich. Województwo bydgoskie*, red. H. Baranowski, Toruń 1960, poz. 780–802, s. 163–167; T. Kowalski, *Prasa niemiecka na Pomorzu Gdańskim w latach 1920–1923*, „Zapiski Historyczne” 1967, t. 32, z. 1, s. 66, 80, 94; *Dzieje Świecia...*, op. cit., s. 41–42.

¹³ „Orędownik Samorządowy Powiatu Świeckiego” (ukazywał się w latach 1922–1928); „Wiadomości Samorządowe Powiatu Świeckiego” (ukazywały się w latach 1928–1936).

¹⁴ APB, SPŚ, sygn. 463.

z popisami chórów pod gołym niebem i pochodem od Dębu Wolności w Laskowicach do lasku kolejowego, naturalnie pod warunkiem przestrzegania wszystkich przepisów dotyczących tego typu imprez i działań, zgodnie z programem przesłanym uprzednio do urzędu. O dokładnym przebiegu zjazdu mamy informacje nie tylko na podstawie załączonego programu zawierającego informacje na temat tego, jakie chóry występowały (nazwa, miejsce pochodzenia oraz rodzaj chóru), w jakich kategoriach rywalizowały ze sobą i naturalnie jakie utwory (tytuł i kompozytor) wykonywały, kto był dyrygentem, ale także na podstawie raportu przesłanego na posterunek policji Powiatu Świeckiego w Jeżewie. Tenże zawiera m.in. informacje odnośnie tego, kto zwyciężył w poszczególnych kategoriach konkursowych oraz odnotowuje fakt uczestniczenia w polowej mszy św., która przy tej okazji odbyła się w lasku laskowickim, m.in. członków Towarzystwa „Sokół”, „Towarzystwa Powstańców i Wojaków”, przedstawicieli Straży Pożarnej w Jeżewie.

Kolejnych kilka dokumentów dotyczy Kółek Śpiewaczych z podświeckich miejscowości. O funkcjonowaniu Kółka Śpiewackiego Polonja w Warlubiu świadczy ostatecznie pozytywnie rozpatrzona prośba z dnia 17 stycznia 1935 roku skierowana do Starostwa Powiatowego w Świeciu o zarejestrowanie tegoż kółka. Wspomniany wniosek został przekierowany do władz policyjnych w Warlubiu celem, jak wyraźnie zaznaczono, poufnego zbadania. Założyciele Kółka zgodnie z obowiązującym prawem zobowiązani byli do przedłożenia obok wniosku, statutu kółka oraz imiennych list członków zarządu i członków kółka wraz z podaniem narodowości, przynależności państwowej oraz miejsca zamieszkania. Dyrygentem wspomnianego Kółka Śpiewackiego w momencie założenia był dr Stanisław Zawacki, miejscowy lekarz, piastujący jednocześnie stanowisko prezesa. Z przedłożonego spisu wynika, że liczyło ono wówczas 28 członków¹⁵. W Wielkim Komorsku istniało Kółko Śpiewacze „Dzwon”, w 1932 roku jego prezesem był Chrzanowski. Z kolei w Nowem funkcjonowało Koło Śpiewu „Lutnia”. Zachowały się m.in. protokoły z walnych zebrań, odbytych na początku 1937, 1938 i 1939 roku, na których to wybrano zarząd pod przewodnictwem Henryka Czapnika. Towarzystwo Śpiewu „Lutnia” istniało także w Laskowicach. W tym przypadku również zachował się skład zarządu wybranego w maju 1938 roku

¹⁵ Ibidem.

i w lutym 1939 roku, w obydwu przypadkach prezesem wybrano Hildebrandta¹⁶.

Na podstawie dokumentacji związanej z obchodami pierwszej rocznicy istnienia dowiadujemy się o istnieniu w Świeciu Towarzystwa Śpiewu „Halka”, które 11 czerwca 1933 roku dość hucznie obchodziło wspomnianą rocznicę organizując z tej okazji „Święto Pieśni”, z udziałem wszystkich bratnich towarzystw. Prezesem Towarzystwa był wówczas dr Paczkowski¹⁷.

Kompletna dokumentacja wymagana podczas rejestracji zachowała się w przypadku męskiego Towarzystwa Śpiewaczego „Concordia”, które funkcjonowało w Grucznie od 1923 roku. Było to stowarzyszenie niemieckie. W swoim statucie, zachowanym w omawianych aktach miało wyraźnie zapisane, że jest apolityczne, zaś jego celem jest pielęgnowanie śpiewu niemieckiego. Środkiem do osiągnięcia tego celu miały być imprezy śpiewacze i towarzyskie. W 1933 roku stowarzyszenie liczyło 25 członków, a jego prezesem był Rudolf Kieselback z Konopatu Wielkiego. Zachował się także imienny spis członków z roku 1939 roku (naturalnie z wyszczególnieniem przynależności państwowej), ponadto z zaznaczeniem miejsca zamieszkania oraz wieku. Warto dodać, że wówczas Towarzystwo liczyło już tylko 13 członków.

W 1933 roku w Świeciu założono Towarzystwo Śpiewu „Harmonia”, którego celem obok rozwijania zamiłowania do śpiewu i muzyki, było też szerzenie oświaty. Towarzystwo posiadało 44 członków czynnych i 11 członków nieczynnych, na jego czele stał 8-osobowy Zarząd z Walerianem Smolarzem jako prezesem i prof. Stindtmannem jako prezesem honorowym. Zachował się także protokół z walnego zebrania ze stycznia 1939 roku, kiedy to prezesem wybrano rejenta Adama Brzeskiego oraz spis członków wyżej wymienionego towarzystwa, w szeregach którego znajdowało się wówczas 56 mężczyzn i 44 kobiety. Ze sprawozdania za rok 1938 wynika, że przybyło 18 członków. W tym samym sprawozdaniu znajdujemy informacje, iż w minionym roku odbyło się 71 lekcji śpiewu: 43 dla chóru mieszanego i 28 dla męskiego oraz że towarzystwo posiada 31 sztuk nut z partyturami i 9 bez, ponadto 10 sztuk innych, przy czym dokupiono 3 sztuki. Do majątku można także zaliczyć dwie szafy do nut i jeden aparat do powielania nut.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

Z kolei z listopada 1934 roku pochodzi prośba skierowana do Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu, poprzez Starostwo Powiatowe w Świeciu, o zarejestrowanie męskiego Stowarzyszenia Śpiewaczego „Harmonia” w Pruszczu, którego celem miało być pielęgnowanie śpiewu niemieckiego. Do prośby dołączony jest projekt statutu oraz imienna lista potencjalnych członków, w sumie 16, ze wskazaniem wieku oraz zawodu. Co ciekawe, są to przede wszystkim młodzi mężczyźni mający po dwadzieścia kilka lat (wyjątek stanowi jedynie czterech panów, dwóch mających odpowiednio 40 i 49 lat oraz dwóch mających zaledwie 17 i 18 lat). Ostatecznie stowarzyszenie zostało zarejestrowane w październiku 1935 roku. Liczba członków uległa wówczas zwiększeniu do 37, w tym 23 aktywnych i 14 wspierających.

Pielęgnowanie śpiewu świeckiego i kościelnego w Osiu miało być celem Towarzystwa Śpiewu „Halka”, którego przyszli członkowie w 1933 roku zwrócili się do władz z prośbą o zorganizowanie zebrania założycielskiego. Ich liczba jest imponująca, bo aż 65. We wniosku podano nazwiska 6 głównych założycieli, wśród których znajdowało się pięciu mężczyzn i jedna kobieta. Zachował się także skład zarządu wyłoniony w styczniu 1935 roku.

Reasumując, tylko w teczce zatytułowanej „Towarzystwa Śpiewacze” znajdziemy materiały źródłowe o charakterze urzędowym związane z działalnością w latach 30. XX wieku w powiecie świeckim siedmiu towarzystw.

Kolejny zbiór akt całkowicie poświęcony zagadnieniom muzycznym, toteczka „Związek Chórów Kościelnych” zawierająca materiały dotyczące chórów kościelnych św. Cecylii z lat 1934–1939. Zachował się m.in. statut chóru kościelnego św. Cecylii, który począwszy od 1934 roku znajdował się przy kościele parafialnym w Świeciu. W chwili założenia chór liczył 14 członków, a jego prezesem był ks. Paweł Konitzer. Drugi takiż chór, od października 1934 roku, istniał w Pruszczu. W tym przypadku zachował się odpis protokołu z walnego zebrania z lutego 1939 roku, na którym to prezesem wybrano Kazimierza Trępałę. Do protokołu dołączono imienny spis członków z 1939 roku, w sumie 20 osób¹⁸.

Kolejna, niewielkiej objętości teczka dotyczy świeckiego Klubu Mandolinistów „Echo”. W listopadzie 1933 roku pojawił się w Starostwie Powiatowym wniosek o zarejestrowanie tego klubu w Świeciu. Zgodnie ze statutem jego celem miało być pielęgnowanie

¹⁸ APB, SPŚ, sygn. 464.

rozwoju gry na mandolinie, gitarze i innych tego typu instrumentach. Do działań klubu miało należeć organizowanie lekcji gry, koncertów i zabaw, kursów i wykładów. Wykluczono natomiast jakąkolwiek działalność polityczną. Pierwszym prezesem klubu, liczącego 20 członków, wybrano Alfonsa Pastewskiego. Z zachowanych informacji wynika, że była to reorganizacja klubu po przeszło półtorarocznej bezczynności. Niestety, już z listopada 1934 roku pochodzi wniosek o wykreślenie wspomnianego klubu z rejestru stowarzyszeń. Jako powód podano brak rokowań na aktywność¹⁹.

Kolejnych informacji o życiu muzycznym Świecia należy szukać w materiałach dotyczących różnego rodzaju stowarzyszeń i organizacji o charakterze kulturalno-oświatowym, które przecież także przejawiały rozmaite formy aktywności muzycznej. Tych w Świeciu i powiecie świeckim było kilka, a z całą pewnością należy zaliczyć do nich Pomorski Związek Teatrów Ludowych (1935–1938) oraz Towarzystwo Miłośników Sceny. W każdym przypadku zachowała się różnych rozmiarów i wartości dokumentacja źródłowa.

Zbiór akt pod nazwą „Pomorski Związek Teatrów Ludowych”²⁰ zawiera dokumentację z lat 1935–1938. Z zachowanego regulaminu zespołów Pomorskiego Związku Teatrów Ludowych wynika m.in. że do celów „Teatru Ludowego” należy m.in. budzenie zamiłowania do kultury polskiej oraz krzewienie pieśni i sztuki ludowej, zaś cele te mają być osiągnane poprzez przygotowywanie wzorowych ognisk: teatralnego, chóralnego i muzycznego, tworzenie bibliotek zawierających w swoich księgozbiorach także śpiewniki. Od 1935 roku Towarzystwo Teatru Ludowego funkcjonowało w Drzycimiu. Zgodnie ze swoim statutem dążyło ono do utworzenia i prowadzenia teatru i chóru ludowego, a także ognisk: teatralnego, chóralnego i muzycznego. Członków założycieli podpisanych pod statutem było 15, jednak już na walnym zebraniu, które odbyło się jeszcze w styczniu 1935 roku mowa o 26, przy czym zachowała się imienna lista (z podaniem narodowości oraz zawodu). Wówczas też pierwszym prezesem został Antoni Donarski. Koło Teatru Ludowego posiadające 19 członków, w 1938 roku zostało założone także w Jasińcu (Nowy Jasiniec)²¹. Kolejny zbiór to dokumentacja związana z powstaniem Towarzystw Miłośników Sceny. Jedno z nich zostało założone w Bukowcu, w lutym 1927 roku

¹⁹ APB, SPŚ, sygn. 465.

²⁰ APB, SPŚ, sygn. 466.

²¹ Ibidem.

przez panów Kozłowskiego z Bukowca (nauczyciel) i Kaczmarka z Bramki. W chwili założenia posiadało 25 członków. Drugie, powstało w 1937 roku w Górnej Grupie. Celem stowarzyszeń było m.in. krzewienie kultury polskiej, poprzez organizowanie dyskusji, pogadanek i popieranie ruchu umysłowego, kulturalnego, artystycznego i sportowego²².

Ponadto w powiecie funkcjonowały różne stowarzyszenia o charakterze wyznaniowym obejmujące terenem swojego działania diecezję chełmińską, w tym m.in.: Katolickie Stowarzyszenie Mężów, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej²³. Do ich zadań należało popieranie katolickiej twórczości literackiej i artystycznej, zwłaszcza w dziedzinie religijnej. Środkiem do realizacji tego celu obok nabożeństw, rekolekcji, wykładów, pogadanek, konferencji, letnisk itp. miały być m.in.: muzyka, śpiew, koncerty, przedstawienia, akademie i wieczornice.

Kolejną teczka zasługującą na uwagę jest zbiór akt pod nazwą „Deutscher Schulverein” (Niemiecki Związek Szkolny). Opisane teczki może badaczka wprowadzać w błąd, bowiem poza dokumentacją związaną z powołaniem wspomnianego związku w Bukowcu, zawiera ona materiały związane z funkcjonowaniem kilku niemieckich stowarzyszeń i to właśnie w większości o charakterze muzycznym lub prowadzących m.in. działalność muzyczną. Co ciekawe, wszystkie te materiały opatrzone są dopiskiem „tajne”. I tak w zbiorze tym znajdujemy informacje na temat Männer-Gesang-Verein „Einigkeit” w Świeciu. Dokumentacja dotyczy lat 1937–1939 i zawiera m.in. imienną listę 44 członków towarzystwa z czerwca 1939 roku, członków zarządu z tegoż okresu, a także pojedyncze informacje na temat działalności towarzystwa, organizowanych imprezach, o których musiało stosownie wcześniej informować władze starostwa²⁴. Zachowała się także częściowa dokumentacja dotycząca funkcjonowania Deutscher Frauenverein w Osiu, m.in. odpis protokołu z walnego zebrania z dn. 30 maja 1938 roku wraz z imiennym spisem członków, z podaniem miejsca zamieszkania i przynależności państwowej. Na dzień 14 marca 1939 roku towarzystwo posiadało 43 członków, przy czym we wrześniu 1938 roku było to 28 członkiń. Zachowała się jeszcze jedna lista

²² Ibidem.

²³ APB, SPŚ, sygn. 475; sygn. 477; sygn. 479; sygn. 480–481.

²⁴ APB, SPŚ, sygn. 467.

członków towarzystwa, na której widnieje 38 nazwisk, dodatkową informacją na tym spisie jest podanie roku urodzenia przy każdym nazwisku. Stowarzyszenie to istniało jeszcze przed I wojną światową, aczkolwiek pod nazwą Vaterländische Frauen-Verein. Swoje oddziały miało nie tylko w Osiu, ale i w Świeciu oraz w Nowem²⁵. Kolejne towarzystwo to Gemeindehaus-Verein w Nowem, liczące w lutym 1939 roku 35 członków, których znamy z imienia i nazwiska. Poza protokołem z walnego zebrania zachował się protokół z zebrania zarządu oraz skład zarządu wybranego w 1937 roku²⁶. Typowo muzyczny charakter miało Koło rozrywek i śpiewu „Eintracht” istniejące w Pruszczu. Zgodnie ze statutem celem stowarzyszenia było pielęgnowanie tańców ludowych, pieśni, muzyki domowej, gier rozrywkowych i teatru ludowego. Środkami zmierzającymi do tego celu było organizowanie wspólnych ćwiczeń tanecznych, wspólnych śpiewów, wspólnego grania na instrumentach, ale także organizowanie imprez, wycieczek, występów teatralnych²⁷. Te same cele realizowało stowarzyszenie „Sing und Spielhaus” założone we wrześniu 1938 roku w Jastrzębiu. Z racji tego, iż zachował się wniosek złożony w Starostwie Powiatowym, znamy personalia członków założycieli wraz z ich miejscem zamieszkania²⁸.

Z innych źródeł wynika, że w Wałdowie (Waldow) istniał chór puzonowy, aktywny zwłaszcza podczas uroczystości o charakterze religijnym, a także przy tamtejszym kościele chór żeński²⁹. Brak natomiast wzmianek o wspomnianym chórze w omawianym zespole akt.

Reasumując, tylko w zespole akt „Starostwo Powiatowe w Świeciu 1920–1939” znajduje się kilkadziesiąt dokumentów o charakterze urzędowym, które stanowią doskonałe źródło do badań nad dziejami życia muzycznego w Świeciu. Warto z całą pewnością zapoznać się z materiałem źródłowym zachowanym w innych zespołach, w tym „Akta miasta Świecia” oraz „Akta miasta Nowego”, gdzie również znajdują się teczki akt dotyczące instytucji kulturalno-oświatowych, organizacji i stowarzyszeń, zarówno polskich, jak i niemieckich. Omówione źródła dokumentują często formalne

²⁵ H. Rasmus, op. cit., s. 229.

²⁶ APB, SPŚ, sygn. 467.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ H. Rasmus, op. cit., s. 229.

kwestie związane z funkcjonowaniem instytucji. Znamy listy członków, statuty, ich główne założenia, w oparciu o inne źródła należałoby natomiast sprawdzić, czy też zweryfikować, na ile wspomniane organizacje owe zadania wypełniały. Poszukać repertuaru, czy rozmaitych form aktywności muzycznej.

Jak wcześniej wspomniano, w celu kompleksowego opracowania zagadnienia należałoby na pewno dokonać analizy lokalnej prasy z okresu dwudziestolecia międzywojennego, ale także tej współczesnej, w której często pojawiają się artykuły, wprawdzie o charakterze popularnym, ale przybliżające mieszkańcom historię Świecia i okolic. Warto także dokładnie sprawdzić zasób tamtejszej biblioteki oraz odwiedzić parafie, zwłaszcza te, w których funkcjonowały chóry kościelne.

Towarzystwa kulturalne na terenie powiatu świeckiego
(na podstawie zespołu „Starostwo Powiatowe w Świeciu 1920–1939”)³⁰

Nazwa Towarzystwa	Miejsce założenia/działania
Chór kościelny św. Cecylii	Pruszcz
Chór kościelny św. Cecylii	Świecie
<i>Deutscher Frauenverein</i>	Nowe
<i>Deutscher Frauenverein</i>	Osie
<i>Deutscher Frauenverein</i>	Świecie
<i>Gemeindehaus Verein</i>	Nowe
Klub Mandolinistów „Echo”	Świecie
Koło Śpiewackie „Polonja”	Warlubie
Koło Śpiewu „Lutnia”	Nowe
Koło Teatru Ludowego	Jasiniec
Kółko Śpiewacze „Dzwon”	Wielki Komórsk
<i>Männergesangverein „Concordia”</i>	Gruczno

³⁰ Kursywą zaznaczono organizacje niemieckie.

Męskie Stowarzyszenie Śpiewacze „Harmonia”	Pruszcz
<i>Niemieckie Stowarzyszenie Teatralne i Muzyczne</i>	Świecie
<i>Sing- Und Spielhaus</i>	Jastrzębie (Pomorskie)
Towarzystwo Miłośników Sceny	Bukowiec
Towarzystwo Miłośników Sceny	Górna Grupa
Towarzystwo Śpiewacze „Halka”	Osie
<i>Towarzystwo Śpiewu „Einigkeit”</i>	Świecie
Towarzystwo Śpiewu „Halka”	Świecie
Towarzystwo Śpiewu „Harmonia”	Świecie
Towarzystwo Śpiewu „Lutnia”	Laskowice
Towarzystwo Teatru Ludowego	Drzycim
Towarzystwo Teatru Ludowego	Wielki Komórk
<i>Verein „Eintracht”</i>	Pruszcz